

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 343.163 (477.83/86 «1921/1939»)

ФУНКЦІЇ ПОЛІЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА (1921–1939 рр.)

О. Білецька

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 7900 Львів, Україна*

У статті досліджено основні завдання та функції поліції на кожній зі стадій кримінального процесу Республіки Польща в період 1921–1939 рр. Надано правову оцінку діям поліції під час виконання завдань визначених кримінально-процесуальним законодавством. Проаналізовано взаємовідносини між органами державної влади та поліцією у процесі розслідування та розкриття злочинів у II Речі Посполитій.

Ключові слова: поліція, Кримінально-процесуальний кодекс, дізнання, слідство, прокурор.

Теоретичні, правові та організаційні проблеми, які виникають у процесі розслідування злочинів активно обговорюються у вітчизняній юридичній літературі протягом багатьох десятиліть. На сьогодні інтерес вчених до вищезазначених проблем, а також до пошуку можливих шляхів їх вирішення у період набуття чинності нового кримінально-процесуального кодексу зріс ще більше. Особливо важливим залишається питання взаємовідносин між органами державної влади, які кримінально-процесуальним законодавством наділені відповідними повноваженнями, зокрема і міліції. Тому вивчення зразків та досвіду функціонування міліції у кримінальному процесі зарубіжних країн, зокрема міжвоєнної Польщі, набувають практичного значення для української юридичної науки.

Використання такого досвіду на сьогодні ускладнюється тим, що він недостатньо опрацьований та висвітлений як у польській, так і в українській науковій літературі. Праці польських вчених мають здебільшого характер коментарів до кримінально-процесуального кодексу 1928 р. та фрагментарне висвітлення окремих проблем розслідування злочинів та здійснення правосуддя. Водночас висвітлення питань, пов'язаних із функціонуванням поліції II Речі Посполитої як органу державної влади, який наділений повноваженнями у сфері розслідування злочинів, потребують на сьогодні детального вивчення.

Відроджена у 1918 р. Польська держава не отримала у спадщину єдиного кримінального законодавства. Тривалий період в Республіці Польща залишалися чинними кримінальні процесуальні кодекси держав-окупантів, які після неодноразових змін стали певною мірою пристосовані до польських умов. Незважаючи на це, головним завданням польської влади залишалося завдання уніфікації та кодифікації права. З цією метою у кримінальному відділі Кодифікаційної Комісії було створено секцію кримінального процесу з підготовки польського кримінально-процесуального кодексу. Підготовлений проект у 1926 р. поданий до уряду, де його доопрацювали у створеній міністерській комісії [1, с. 255]. Проект кримінального процесуального кодексу був опублікований на підставі розпорядження Президи-

дента Польщі 19 березня 1928 р. і став чинним як кримінально-процесуальний кодекс (надалі – КПК) з 1 січня 1929 р. На підставі цього ж розпорядження втратили чинність кримінальні процесуальні кодекси держав-окупантів [2, с. 75].

Відповідно до ст. 1 КПК 1928 р. «провадження справ відносно злочинів, що належать до юрисдикції загальних судів, відбувається згідно з положеннями цього кодексу». Це був категоричний наказ (*ius cogens*), що полягав у переконанні законодавця в тому, що належне правосуддя може гарантувати лише дотримання положень КПК [3, с. 1–2].

Що ж стосується поліції то її місце та роль у розслідуванні злочинів та здійснення правосуддя визначались у п. 2 ст. 8 КПК, відповідно до якого передбачено обов'язок поліції виконувати доручення суду та прокуратури в процесі розслідування злочинів. Отже, можна вважати, що законодавець передбачив, що без участі цього органу суд та прокуратура не зможуть успішно розслідувати кримінальні справи.

Аналізуючи норми Кримінально-процесуального кодексу 1928 р., можна виділити основні функції, які відводились поліції у процесі здійснення правосуддя [4, с. 109]:

- державного обвинувача у справах стосовно злочинів, що належать до юрисдикції гродських судів;
- органу влади, що за дорученням прокурора може втручатися у розслідування справ;
- органу влади, що у випадку небезпеки виникнення зволікань під час розслідування може вчиняти самостійні дії, не очікуючи на доручення прокурора;
- органу влади, що втручається у розслідування справи за дорученням суду

Зазначимо, що КПК 1928 р. виділяв дві стадії кримінального процесу:

1) підготовчу, яка складалась з попереднього слідства (дізнання) та основного слідства (судового);

2) власне судового розгляду справи [1, с. 257].

Основна роль при цьому тоді надавалась судовому слідству та розгляду справи по суті, а другорядну роль відводили дізнанню [5, с. 64]. А оскільки, кримінально-процесуальним кодексом 1928 р., на поліцію поклали основну роль у проведенні дізнання, то саме ця форма провадження є першочерговим предметом нашого зацікавлення.

Правове регулювання процесуальних дій, які проводились під час попереднього слідства, регулювалося у розділі I (під назвою «Дізнання») Книги VI під назвою «Попереднє слідство». Дізнання було однією із стадій кримінального процесу, однак ще не вважалося судочинством. Моментом від якого розпочиналася стадія попереднього слідства, вважався момент, передбачений ст. 242 КПК, відповідно до якої державний обвинувач (прокурор) отримавши повідомлення або іншим способом дізнавшись про вчинення злочину, який переслідується законом, в міру необхідності проводить дізнання безпосередньо або за посередництвом поліції [6, с. 101].

Кожен мав право, а кожний орган державної влади в межах своєї сфери діяльності – обов'язок, дізнавшись про вчинення злочину, що переслідується законом, повідомити про це прокурора, поліцію, а в селах війта або солтиса. Вже тоді було зрозумілим, що зазвичай органом влади, який першим отримує інформацію про вчинення злочину, є Державна поліція. Повідомлення про вчинення злочину не було єдиним імпульсом для проведення дізнання. Серед джерел інформації про злочин було зазначено також, що «достатньо приватної скарги, журналістської

статті, публічної новини, випадково підслуханої розмови, підозрілих слідів, анонімного доносу чи доносу конфідентів та шпигунів тощо». Тут необхідно зазначити, що виключно поліції була надана прерогатива використання даних від конфідентів – осіб, яких сьогодні називають інформаторами. Тоді навіть підкреслювали, що «прокурор не повинен користуватися послугами конфідентів, адже прокуратора є частиною державної організації і її принижують контакти з такого типу особами, а крім того, вона не має обов'язку, на відміну від поліції, запобігати вчиненням злочинів» [3, с. 284].

Отже, отримавши інформацію про злочин, поліція була зобов'язана зробити усе, щоб зберегти його сліди та докази, а також негайно повідомити відповідного прокурора про злочин та вчинені нею дії. Такий обов'язок не поширювався на випадки, коли йшлося про злочини, що належали до юрисдикції гродських судів [6, с. 112].

Дізнання, в II Речі Посполитій мало неформальний характер, а дії відповідно до ст. 243 КПК документувалися здебільшого у формі нотаток, які для суду не мали сили доказу і під час судових засідань такі не можна було зачитувати. Метою здійснення процесуальних дій поліцією на стадії дізнання було надати державному обвинувачеві дані, що дозволять вирішити, чи варто вимагати судового слідства (тобто подавати акт обвинувачення або заяву про початок слідства), чи провадження у справі слід призупинити і закрити. Поліція не могла фіксувати доказів для суду, оскільки це вимагало б форми протоколу, яка для цієї стадії передбачена не була.

«Нотатки дізнання мали подавати чітко та по порядку інформацію про перебіг та результати проведених заходів, а вразі необхідності також висновки і спостереження особи, яка проводила дізнання» [7, с. 21]. Як було вище зазначено, у судовій практиці існували тенденції до неврахування положень кримінально-процесуального кодексу, які забороняли зачитувати нотатки, складені під час процесу дізнання. Зокрема, у випадках, коли працівників поліції, які укладали нотатки, допитували як свідків на предмет дій, про які вказувалося у цих записах. Незважаючи на деякий спротив, Верховний Суд II Речі Посполитої таку практику схвалював [8, с. 33].

Отже, основними завданнями дізнання відповідно до кримінально-процесуального кодексу було з'ясування, чи справді було скоєно злочин, встановлення особи, яку в ньому підозрювали і з'ясування достатніх підстав, аби обвинувач міг вимагати порушення судового слідства.

У подальшому кримінально-процесуальний кодекс II Речі Посполитої зазнав змін, характер яких визначався посиленням авторитарних тенденцій в польському суспільстві. Передусім зміни були зумовлені прийняттям кримінального кодексу 1932 р. У зв'язку із внесенням таких змін завдання стадії попереднього слідства були окресленні ширше і полягали у:

– розпитуванні підозрюваних та осіб, які могли щось знати про злочин або його виконавців; вказувалося, що «розпитування це збір інформації, а допит – це вже фіксація доказу. Отже, можна проводити дізнання проти невідомої особи. Використання терміну «розпитування» (замість «допит») підкреслювало, що поліція не проводить формального допиту підозрюваного або свідка, а лише намагалася від нього отримати необхідну інформацію про злочин і особу злочинця [3, с. 268]. У межах цих дій поліція не обмежувалася формальними приписами, наприклад, не мусила попереджати підозрюваного, про право не відповідати на запитання, а також близьких та родичів підозрюваного, про право відмови від свідчення тощо» [9, с. 245].

– дізнання полягало також у збиранні необхідної інформації про особу підозрюваного, а особливо про мотиви його дій, ставлення до потерпілого, рівня розумового розвитку, характеру, попереднього життя та поведінки після вчинення злочину;

– проведенні опитувань та інших дій, що пов'язані з процесом дізнання.

Крім цього, необхідно зазначити, що питання, пов'язані з проведенням дізнання частково були врегульовані і Розпорядженням міністра юстиції від 25 червня 1929 р., яким затверджено Положення про виконання службових обов'язків прокуратур апеляційних та окружних судів. Частина цього положення стосувалася поліцейських розслідувань, зокрема у § 111 Розпорядження було зазначено, що «в основному прокурор проводить слідство за посередництвом державної поліції». У міру необхідності прокурор міг давати комендантам державної поліції або окремим працівникам поліції доручення, що мали забезпечити належний перебіг процесу слідства [10, с. 31].

Що ж до самого прокурорського нагляду, то про такий у положеннях КПК 1928 р. (у його першій редакції) не згадувалося, хоча у попередньому слідстві вирішальну роль відігравав саме прокурор. Тому можна з впевненістю говорити про нагляд прокурора за процесом дізнання. Як вказують польські науковці міжвоєнного періоду, усі дії, необхідні для встановлення предметної та суб'єктної оцінки вчинку, прокурор міг провести особисто, безпосередньо або за посередництвом поліції (а також суду в певних передбачених законом випадках). Хід та напрям попереднього слідства залишалися в руках прокурора, від рішення якого залежала подальша доля справи [4, с. 275].

Отже, як вже було неодноразово зазначено, попереднє слідство прокурор міг проводити самостійно, або ж доручити його проведення поліції, яка крім повноважень передбачених розділом I книги VI Кримінально-процесуального кодексу мала ще й інші повноваження, які ґрунтувалися і на нормах кримінально-процесуального законодавства:

– подавати клопотання про накладення грошового штрафу або щодо конфіскації майна обвинуваченого відповідно до вказівок, наданих у цивільно-процесуальному законодавстві для забезпечення позову (ст. 58 § 1 КПК);

– подавати клопотання щодо накладення стягнень на майно поручителів обвинуваченого (ст. 58 § 2 КПК); припис мав на меті запобігти ухиленню обвинуваченого (підозрюваного) від виконання вироку після того, як він набуде законної сили;

– виконання судових дій в процесі дізнання, які регулювалися розділом II Книги VI КПК 1928 р. Це важливі дії і на них варто звернути увагу, адже саме поліція стала органом, який виконував їх фактично і в широкому обсязі. Судові дії в процесі дізнання виходили за межі головної мети проведення дізнання, що полягала у зборі інформаційного матеріалу для обвинувача і мали на меті фіксацію доказового матеріалу [9, с. 149]. Відповідно до ст. 251 КПК 1928 р. судові дії під час проведення дізнання проводились у випадку такої потреби, слідчим суддею або гродським судом у відповідь на заяву особи, що вела дізнання і полягала у таких діях: допиті підозрюваного, вчинення дій для збереження слідів злочинів; допиті під присягою свідка, зізнання якого має важливе значення для слідства та є загрозою, що свідок не зможе бути присутнім на головному слуханні або що свідок без присяги не скаже правди. Після внесення змін до КПК у 1932 р. додатково з'явилося наступні функції: допит в якості свідків потерпілого та осіб, які затримали або привели підозрюваного чи прибули одночасно з ним; допит свідка,

який проживає за межами округу окружного суду або віддаленого відділу відповідно до даної справи. Згідно зі ст. 254 КПК 1928 р., якщо судді не було на місці, а зволікання могло призвести до зникнення слідів чи доказів злочину, державна поліція (або прокурор) в ході слідства мала право замінити суддю під час виконання дій, що вказані в ст. 251 КПК. Умовою виконання цих дій замість судді прокурором або поліцією була відсутність судді на місці. Ця умова мала місце не лише тоді, коли суддя не працював в населеному пункті, де мала бути проведена дія, а також тоді, коли спроба чекати на прибуття судді, що виконував службові обов'язки в цьому населеному пункті, могла унеможливити досягнення мети дії, що виконувалася [9, с. 151];

– на підставі ст. 243 § 2 КПК 1928 р. поліція могла керувати дослідженням, яке проводили експерти, а якщо умови дослідження цього потребували – поліція могла встановити експертам строк подання експертного висновку, а також видати їм під розписку предмети, які підлягали дослідженню – відповідно до ст. 135 КПК;

– відповідно до ст. 167 КПК 1928 р. прокурор та поліція мали право «у будь-який момент затримати підозрюваного, якщо є необхідні підстави для видачі постанови про арешт, а зволікання могло б призвести до втечі підозрюваного або втрати слідів злочину». Проблематику затримання регулювала Книга IV під назвою «Запобігання ухиленню від суду». Якщо протягом сорока восьми годин від моменту затримання органи влади не вручать підозрюваному витяг постанови суду про арешт, затриманого відпускали на волю. В ході попереднього слідства могли використовувати заходи, що запобігають ухиленню від суду: тимчасовий арешт, грошова застава і порука, заборона змінювати місце проживання, нагляд поліції або інших органів [8, с. 35]. Усі згадані засоби міг застосовувати винятково суд. Поліція була органом, що вводила в дію один із запобіжних заходів у вигляді поліцейського нагляду, що регулювалося Книгою IV («Запобігання ухилення від суду») в розділі III під назвою «Заборона переїжджати, нагляд Поліції»;

– якщо місце перебування обвинуваченого було невідоме, суд з власної ініціативи або за заявою обвинувача приймав рішення про розшук обвинуваченого поліцією (ст. 188 та 189 КПК 1928 р.).

На завершальному етапі дізнання відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства II Речі Посполитої діями поліції є:

– відносно справ державного обвинувачення, що належали до компетенції окружного суду – надання актів прокуророві;

– відносно справ державного обвинувачення, що належали до компетенції гродського суду – відсилання актів до цього суду разом із обвинувальним рішенням або рішенням про призупинення чи анулювання дізнання;

– відносно справ державного обвинувачення, що належали до компетенції гродського суду – надсилання актів до цього суду без будь-якого рішення.

Якщо ж поліція отримувала справу з дорученням прокурора про проведення дізнання, то після його завершення зобов'язана була подавати акти прокуророві, навіть якщо результати проведеного дізнання свідчили, що справа належить до компетенції гродського суду [7, с. 29].

У випадку, коли державний обвинувач визнавав, що обставини, подані у повідомленні про злочин, або результати попереднього слідства забезпечували достатньо підстав для початку судового розслідування, він складав рішення про проведення слідства або вносив обвинувальне рішення (ст. 245 § 1 КПК 1928 р.). Таке законодавчо закріплене положення передбачало три варіанти можливого результату попереднього слідства:

- подача прокурором клопотання про початок судового розслідування (слідства); до клопотання про проведення слідства додавалися нотатки дізнання;
- подача на основі матеріалу, зібраного в ході дізнання, обвинувального рішення, причому Поліція могла складати обвинувальні рішення лише до гродського суду;
- третім результатом дізнання могло бути його призупинення.

Що ж стосується основного слідства, то таке вважалося судовим розслідуванням і велося судовими органами – судовим слідчим, якому надавали цю справу відповідно до прийнятого в окружному суді поділу обов'язків або за заявою прокурора – суддею, якого голова окружного суду призначив вести цю справу або гродським судом. Як було зазначено у документах: «Інституція судового слідчого – це складова підготовчого слідства. Своєрідність цієї стадії кримінального процесу полягала у тому, що крім скажника та обвинувача в особі прокурора, який збирав інформацію про злочин та його виконавця, виступає незалежний та безсторонній суддя, що збирає та фіксує докази для суду, який приймає рішення у справі» [11, с. 87]. Що ж стосується поліції, то така не мала повноважень на проведення судового слідства, хоча для судді, що проводить слідство з метою забезпечення та фіксації доказів, які могли б бути втраченими, державна поліція могла вживати деякі заходи, визначені законодавством.

Підсумовуючи все вищесказане, зазначимо, що на необхідності визначення меж діяльності та ролі польської державної поліції як органу державної влади у кримінальному процесі було наголошено ще в міжвоєнний період, що і знайшло своє відображення в Кримінально-процесуальному кодексі 1928 р. Правові доктрини разом з практичними доробками цього періоду мали неабиякий вплив на розвиток підготовчої стадії кримінального процесу, а також зросту ролі та повноважень поліції. Тому саме поліція з її законодавчо закріпленими повноваженнями відіграла надзвичайно велику роль у кримінальному процесі тогочасної Польщі, надаючи необхідну допомогу іншим органам, що розслідували злочини та здійснювали правосуддя.

Список використаної літератури

1. Тищик Б. Й. Польща: історія державності і права (X – початок XXI ст.) / Б. Й. Тищик. – Львів : Світ, 2012.
2. Rozporządzenia Prezydenta z 19.03.1928 r. Przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego // Dz. U. – 1928. – №. 33. – Poz. 314.
3. Peiper L. Komentarz do Kodeksu postępowania karnego / L. Peiper. – Krakow, 1932.
4. Angerman K. Zob. Komentarz do kodeksu postępowania karnego z dnia 19-go marca 1928 r. wraz z dotyczącymi ustawami i rozporządzeniami / Zob. K. Angerman, J. Nowotny, J. Przeworski. – Warszawa, 1930.
5. Stefanski R. A. Aktualny model postępowania przygotowawczego w polskim procesie karnym / R. A. Stefanski // Ius Novum. – 2007. – № 2–3.
6. Rozporządzenia Prezydenta z 19.03.1928 r. Kodeks postępowania karnego // Dz. U. – 1928. – №. 33. – Poz. 313.
7. Instrukcja Policyjna z dnia 16.08.1935 r. wydana przez Ministra Sprawiedliwosci w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych.
8. Daszkiewicz W. Proces karny i materialne prawo karne w Polsce w latach 1918–1939 / W. Daszkiewicz, K. Paluszynska-Daszkiewicz. – Torun, 1965.
9. Nisenson J. Kodeks postępowania karnego z komentarzem i orzecznictwem Sadu Najwyższego / J. Nisenson, M. Siewierski. – Warszawa, 1939.

10. Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25.06.1929 r. Regulamin urzędowania prokuratur, sadow apelacyjnych i okręgowych // Dz. U. – 1929. – № 46. – Poz. 382.
11. *Kalinowski P.* Sedzia śledczy – uregulowanie i doswiadczenia okresu międzywojennego / *P. Kalinowski* // *Nowe Prawo.* – 1982. – № 5–6.

ФУНКЦИИ ПОЛИЦИИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ ПОЛЬША (1921–1939 гг.)

О. Білецька

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье исследуются основные задачи и функции полиции на каждой из стадий уголовного процесса Республики Польша в период 1921–1939 гг. Дана правовая оценка действиям полиции во время выполнения задач определенных уголовно-процессуальным законодательством. Проанализированы взаимоотношения между органами государственной власти и полицией в ходе расследования и раскрытия преступлений во II Речи Посполитой.

Ключевые слова: полиция, Уголовно-процессуальный кодекс, дознание, следствие, прокурор.

THE FUNCTIONS OF THE POLICE IN A CRIMINAL TRIAL OF THE REPUBLIC OF POLAND (1921–1939)

О. Biletska

*Ivan Franko National University of Lviv
Universitetska Str., 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

The article deals with the main tasks and functions of the police in each of the stages of the criminal procedure of the Republic of Poland between 1921–1939. The legal assessment of the police action during the execution of the tasks of criminal procedural law was provided. The relations between public authorities and the police in the process of investigation and crime disclosure in the Polish–Lithuanian Commonwealth were analyzed.

Key words: police, Criminal Procedure Code, inquiry, investigation, public prosecutor.

*Стаття: надійшла до редакції 15.04.2014
прийнята до друку 19.06.2014*